

В.А. Завгородній
кандидат юридичних наук
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 342.7

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ (на прикладі деяких країн Європейського Союзу)

Висвітлено окремі питання щодо особливостей реалізації рішень Європейського Суду з прав людини в деяких країнах Європейського Союзу, а саме: Федеративній Республіці Німеччині, Франції та Чеській Республіці.

Ключові слова: суб'єкти виконання рішень ЄСПЛ, реалізація заходів загального та індивідуального характеру, контроль за виконанням рішень ЄСПЛ у зарубіжних країнах.

Постановка проблеми. Європейський Суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) – це міжнародна європейська судова інстанція, що здійснює свою діяльність з метою забезпечення верховенства права, захисту прав і свобод людини шляхом розгляду індивідуальних чи колективних скарг від громадян держав-учасниць Конвенції про захист прав та основоположних свобод (далі – Конвенція) і встановлення справедливих компенсацій, рішення якої мають прецедентний характер. Всі остаточні постанови Європейського Суду мають обов'язкову силу для держав-відповідачів, які згідно зі ст. 46 Конвенції зобов'язуються виконувати їх. Також слід зазначити, що рішення ЄСПЛ мають обов'язковий для виконання характер не лише для учасників конкретного процесу, а й для всіх держав, які ратифікували Конвенцію.

Разом з цим слід зазначити, що механізм реалізації рішень ЄСПЛ є дещо відмінним та характеризується певними особливостями в кожній з держав-учасниць Конвенції.

Україною на законодавчому рівні визначено власний механізм виконання рішень Євросуду, однак прагнення нашої країни до європейської інтеграції зумовлює вивчення та аналіз зарубіжного досвіду з цього питання, а особливо країн, що входять до Європейського Союзу. На наш погляд, цікавим та актуальним є досвід країн щодо яких органи Ради Європи визнають задовільним стан виконання рішень ЄСПЛ.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Останнім часом у вітчизняній правовій науці досить значна увага приділяється питанням впливу рішень ЄСПЛ на практику Конституційного Суду України та судів загальної юрисдикції України, дії прецеденту ЄСПЛ в Україні як джерела права, а також іншим концептуальним питанням імплементації та застосування практики ЄСПЛ, яким присвячено праці М.М. Антонович, В.Г. Буткевича, В.Є. Мармазова, Л.А. Луць, О.О. Мережка, І.С. Піляєва, П.М. Рабіновича, М.В. Савчина, І.С. Чижа, С.В. Шевчука та інших [1–5].

Суттєвий внесок у розвиток міжнародно-правової науки з питань дії

Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод та практики ЄСПЛ у рамках правових систем держав-членів Ради Європи зробили російські вчені: С.А. Глотов, Л.М. Ентин, С.Ю. Кашкін, В.А. Карташкін, Ю.М. Колосов, П.А. Лаптев, І.І. Лукашук, Р.А. Мюллерсон, А.С. Піголкін, О.І. Тіунов, Б.Н. Топорнін, В.А. Туманов та ін. Зарубіжні вчені Е. Бредлі, Д. Гомьєн, М. Дженіс, Дж. Донеллі, Л. Зваак, Р. Кей, М. де Сальвіа, Д. Харріс та їх праці мають високий авторитет серед спеціалістів у галузі європейського права з прав людини, аналізують норми Конвенції та практику ЄСПЛ у контексті західної правової традиції.

Однак, незважаючи на значний внесок названих вчених у розвиток правової науки, питання щодо реалізації рішень ЄСПЛ у зарубіжних країнах залишаються висвітленими не повною мірою, що зумовлює актуальність цієї статті.

Метою даної статті є дослідження порядку виконання рішень ЄСПЛ у деяких країнах Європейського Союзу та визначення його особливостей.

Виклад основного матеріалу. Місце Конвенції в національних правових системах держав визначається по-різному, відповідно порядок виконання рішень ЄСПЛ характеризується певними особливостями в різних країнах.

У Чеській Республіці порядок виконання рішень ЄСПЛ склався в рамках суспільного і політичного консенсусу щодо високої цінності прав і свобод людини і необхідності інтеграції в європейські структури для успішного розвитку країни. Цей підхід був нормативно закріплений в Конституції країни, що не тільки встановлює верховенство міжнародного права, але і зобов'язує всі державні органи брати участь у виконанні міжнародних зобов'язань держави [6, с. 141–145].

Порядок виконання рішень ЄСПЛ формалізований. Він визначений нормативно-правовими актами, що врегульовують діяльність офісу Уповноваженого представника країни в ЄСПЛ, а також законами і актами, які визначають компетенцію різних органів влади.

Інституційно процес виконання рішень ЄСПЛ забезпечується такими органами. Функцію інформування органів влади про рішення ЄСПЛ виконує Представник держави в ЄСПЛ при співпраці з Міністерством юстиції [7], що забезпечує роботу його офісу. Представник зобов'язаний повідомляти не тільки про рішення по скаргах стосовно Чехії, але і надавати інформацію про розвиток і застосування практики ЄСПЛ в цілому. Функція виплати компенсації покладена на Міністерство фінансів. Компенсація виплачується із резервних фондів.

Виконання заходів індивідуального характеру зумовлюється специфікою побудови судової системи Чеської Республіки, в якій значну роль відіграє Конституційний Суд. Він уповноважений розглядати питання не тільки про конституційність законів, але і скарги на порушення прав і свобод людини, що зумовлені рішеннями і діями органів влади. З цієї причини Конституційний Суд є інстанцією, яку необхідно пройти перед зверненням до ЄСПЛ [8].

Рішення Конституційного Суду є остаточними у внутрішній судовій

системі. При цьому законодавством Чехії не передбачено можливості їх перегляду по цивільних і адміністративних справах, що утруднює виконання рішень ЄСПЛ по деяких категоріях справ. Однак у законодавстві передбачено процедуру перегляду вироків по кримінальних справах, щодо яких є рішення ЄСПЛ. Функцію відміни вироку і направлення справи на новий розгляд покладено також на Конституційний Суд. А сам перегляд справи здійснюється нижчим судом відповідно до загальних правил судочинства.

Виконання заходів загального характеру в Чехії реалізується різними органами влади. Представник держави в ЄСПЛ відповідає за розробку рекомендацій про необхідні заходи загального характеру. Як правило, представник залучає до розробки рекомендацій різні органи влади і громадські організації (профспілки, асоціації юристів тощо).

Координацію діяльності органів влади щодо виконання рішень ЄСПЛ здійснює Міністерство юстиції. Крім того, в державі створено механізм, направлений на приведення законів та правозастосовної практики в країні у відповідність зі стандартами ЄСПЛ. По-перше, це завдання виконує Конституційний Суд, який проводить моніторинг практики ЄСПЛ і роз'яснює її зміст нижчестоящим судам у вигляді рекомендацій. По-друге, гармонізація національного законодавства зі стандартами ЄСПЛ забезпечується участю Представника держави в ЄСПЛ у процесі законотворення. Парламент зобов'язаний отримувати висновки на кожен законопроект у Міністерства юстиції, структурним підрозділом якого є офіс Представника.

Контроль за виконанням рішень ЄСПЛ здійснює Конституційний Суд. В силу того, що Конституція зобов'язує органи влади виконувати міжнародні зобов'язання держави, Конституційний Суд має повноваження розглядати справи про виконання міжнародних договорів. Ці повноваження поширюються і на рішення ЄСПЛ, оскільки чеська правова доктрина розглядає їх як невід'ємну частину Конвенції [9, с. 234].

У Франції порядок виконання рішень ЄСПЛ слабо формалізований, за винятком процедури перегляду вироків у зв'язку з прийняттям рішень ЄСПЛ. Спеціалізованих інститутів, які повинні займатися виконанням рішень ЄСПЛ, також немає. Однак, незважаючи на це, у Франції склалася практика виконання рішень ЄСПЛ, і це перш за все зумовлено високим статусом судових актів у національній системі країни. Судові рішення розглядаються як найважливіше джерело права, оскільки в них надається інтерпретація законів. Аналогічним чином рішення ЄСПЛ розглядаються як джерела стандартів Європейської конвенції з прав людини та основоположних свобод.

Практика виконання рішень ЄСПЛ у Франції зумовлена низкою факторів, серед яких: високий статус виконавчої влади, нерозвиненість системи конституційного правосуддя при наявності розвинутої системи цивільних, кримінальних і адміністративних судів. Крім того, певний вплив на підхід щодо виконання рішень ЄСПЛ має конституційний принцип верховенства міжнародного права.

У виконанні рішень ЄСПЛ беруть участь різні органи влади. Функцію

інформування органів про рішення ЄСПЛ виконує Міністерство юстиції. Виконання рішень у частині індивідуальних заходів врегульовано лише стосовно перегляду вироків по кримінальних справах, щодо яких було винесено рішення ЄСПЛ. У цьому випадку процедура перегляду може бути ініційована або самим засудженим (його представником чи спадкоємцем), або органом влади (Міністром юстиції чи Генеральним прокурором при Касаційному суді). Перегляд справи здійснюється комісією із 5 суддів Касаційного суду.

Франція прагне виконувати рішення ЄСПЛ не шляхом зміни законів, а шляхом удосконалення правозастосовної практики по конкретних категоріях справ, а також через використання принципів і стандартів, що визначені в Конвенції та рішеннях ЄСПЛ (наприклад, принцип пропорційності обмеження прав і свобод людини, принцип якості закону та інші). В результаті, основну роль щодо виконання рішень ЄСПЛ у частині заходів загального характеру відіграють судові органи держави, органи прокуратури та інші суб'єкти правозастосування. Координацію діяльності цих органів здійснює Міністерство юстиції. Щодо функції контролю за виконанням рішень ЄСПЛ, то у Франції вона інституційно не забезпечена [10, с. 85].

Порядок виконання рішень ЄСПЛ, що склався в Німеччині, зумовлений специфікою державно-правового устрою цієї країни. По-перше, Німеччина є федерацією, що передбачає розподіл компетенції і відповідальності між органами влади земель і федеративними органами. По-друге, це парламентська республіка, в якій представницький орган влади має виключні повноваження щодо контролю за діяльністю виконавчих органів. По-третє, у правовій системі Німеччини велику роль відведено Конституційному Суду, який має право перевіряти конституційність не тільки законів, але і підзаконних актів і правозастосовної практики судових і виконавчих органів всіх рівнів. По-четверте, у правовій системі держави Конвенція і рішення ЄСПЛ мають статус федеральних законів.

Німеччина вважає за необхідне виконувати не тільки рішення ЄСПЛ, що винесені стосовно неї, а також вважає за необхідне інтегрувати у свою правову систему рішення по інших країнах. У Німеччині процедури виконання рішень ЄСПЛ у цілому формалізовані законодавчими і підзаконними актами, що визначають компетенцію і порядок роботи різних органів влади, однак спеціального закону, в якому б були зведені всі норми, які стосуються виконання рішень ЄСПЛ, у Німеччині немає. Найбільш детально врегульовано питання виплати компенсацій. Також є норми, що визначають порядок перегляду вироків і адміністративних рішень, якщо по справі було винесено рішення ЄСПЛ. Порядок перегляду судових рішень по цивільних та інших категоріях справ на даний час не врегульовані.

Інституційно виконання рішень ЄСПЛ забезпечується таким чином. Завдання щодо інформування органів влади та суспільства про рішення ЄСПЛ виконує Уповноважений з прав людини при Міністерстві юстиції, який одночасно представляє Німеччину перед Європейським Судом з прав людини. Він також відповідає за публікацію рішень ЄСПЛ німецькою мовою.

Виплату компенсацій, що визначена ЄСПЛ, здійснює федеральне мі-

ністерство фінансів. Якщо при порушенні Конвенції були повністю або частково винні органи земель, федеральне міністерство фінансів може повністю або частково вилучити потрачені на виплату компенсації кошти з бюджетів земель.

Реалізація заходів індивідуального характеру, що зумовлені рішенням ЄСПЛ, покладається на той орган влади, дії якого призвели до порушення прав і свобод заявника. За бажанням заявника вказаний орган влади переглядає свої рішення по даній справі (можуть бути переглянуті адміністративні або судові рішення). Якщо заявник не погоджується з результатами перегляду і вважає, що вони не призвели до повного захисту його прав і свобод, він має право звернутися зі скаргою в Конституційний Суд.

Завдання щодо реалізації заходів загального характеру розподіляються між різними органами влади, координацію діяльності яких у сфері виконання рішень ЄСПЛ здійснює Уповноважений з прав людини при Міністерстві юстиції.

Значне навантаження щодо реалізації заходів загального характеру виконують судові органи, до обов'язків яких входить тлумачення і застосування національних законів зважаючи на рішення ЄСПЛ, якщо це не призводить до зниження рівня забезпечення прав і свобод громадян у порівнянні з національною Конституцією [11]. Виходячи з такої позиції Федерального Конституційного Суду Німеччини, в порядку винятку можливе недотримання прав, що визначені міжнародними договорами, за умови, що це є єдиним можливим способом уникнути порушень основних конституційних принципів [12, с. 112]. У зв'язку з цим юрисдикція ЄСПЛ слугує допоміжним засобом тлумачення змісту і об'єму основних прав і фундаментальних правових принципів Основного закону.

Таким чином, Конституційний Суд ФРН визначив положення Основного закону за юридичною силою вище, ніж положення Конвенції, що передбачає здійснення національного конституційного контролю положень Конвенції і практики її тлумачення Європейським Судом. Яскравим прикладом, що підтверджує таку позицію Федерального Конституційного Суду Німеччини, є резонансна справа «Гергюлю проти Німеччини» [13, с. 40].

Виконавчі органи влади, в тому числі уряд, відповідають за розробку законопроектів і адміністративних заходів, які необхідні для виконання рішень ЄСПЛ у частині реалізації заходів загального характеру. Законодавчий орган бере участь у процесі в тому випадку, якщо при виконанні рішень ЄСПЛ необхідне прийняття закону.

Контроль за виконанням рішень ЄСПЛ здійснюють різні органи. Так, представницький орган (Бундестаг) через парламентські запити і слухання контролює реалізацію заходів загального характеру органами виконавчої влади. Бундестаг має практику роботи із запитами з приводу виконання конкретних рішень ЄСПЛ і розвитку системи виконання рішень ЄСПЛ у цілому. Також контроль за виплатою компенсацій і реалізацією заходів загального характеру здійснює Уповноважений з прав людини при Міністерстві юстиції.

Конституційний Суд контролює виконання індивідуальних заходів: за

запитом заявника він може відмінити рішення нижчого суду або органу, який переглядав справу заявника після рішення ЄСПЛ. Крім цього, Конституційний Суд контролює реалізацію заходів загального характеру, оскільки він наділений повноваженнями щодо вирішення колізій між міжнародними нормами і національними законами, а також має право перевіряти правозастосовну практику, в тому числі на її відповідність конституційному принципу «дружелюбності міжнародному праву» [14].

Висновки. В підсумку слід зазначити, що, порівнюючи порядок виконання рішень ЄСПЛ в країнах ЄС та в Україні, можна побачити певні подібні риси, хоча кожна з розглянутих країн характеризується своїм особливим підходом. Однозначним є залучення до процедури виконання рішень Міністерства юстиції, а також фінансових органів для виплати компенсацій.

Однак слід вказати на особливості, що притаманні для розглянутих країн Європейського Союзу: а) визначна роль щодо контролю за виконанням рішень ЄСПЛ Конституційного Суду; б) відсутність можливості перегляду рішень національних судів по адміністративних чи господарських справах; в) наявність контрольних функцій за виконанням рішень ЄСПЛ у законодавчого органу держави; г) участь у реалізації рішень ЄСПЛ уповноваженого з прав людини, генерального прокурора.

На наш погляд залучення цих суб'єктів до виконання рішень ЄСПЛ в Україні також спрямо б ефективності їх реалізації.

Бібліографічні посилання

1. Антонович М. М. Україна в міжнародній системі захисту прав людини: теорія і практика / М. М. Антонович. – К., 2007.
2. Мармазов В. Є. Рада Європи: політико-правовий механізм інтеграції : навч. посіб. / В. Є. Мармазов, І. С. Піляєв. – К., 2000.
3. Рабінович П. Рішення Європейського Суду з прав людини: до характеристики концептуально-методологічних засад їх обґрунтування / П. М. Рабінович // Практика Європейського Суду з прав людини: рішення, коментарі. – 1999. – № 1. – С. 358–365.
4. Савчин М. Вплив Європейського Суду з прав людини на стан додержання прав і основоположних свобод людини в Україні / М. Савчин // Юрид. газета. – 2006. – № 23 (83). – 21 грудня. – Режим доступу : <http://www.yur-gazeta.com/article/800>.
5. Шевчук С. Судовий захист прав людини: Практика Європейського Суду з прав людини у контексті західної правової традиції / С. Шевчук. – Вид. 2-ге, випр., доп. – К., 2007.
6. Конституция Чехии (Чешской Республики) от 16 декабря 1992 г. // Конституции государств Европы: в 3 т. – М., 2001.
7. Офіційний веб-сайт Міністерства юстиції Чеської Республіки. – Режим доступу: <http://portal.justice.cz/Justice2/Uvod/uvod.aspx>.
8. Судебная система в Чехии (текст доклада заместителя председателя Совета Судей в ЧР) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://euro-advocate.com/2011-06-28-08-18-49.html>.
9. Балик С. Опыт Конституционного суда Чешской Республики по приведению в исполнение решений Европейского Суда по правам человека // Имплементация решений Европейского Суда по правам человека в практике конституционных судов стран Европы: сб. докладов. – М., 2006. – С. 232–237.
10. Коротеєв К. Исполнение решений Европейского Суда по правам человека во Франции // Сравнительное конституционное обозрение. – 2009. – № 1 (68). – С. 83–97.
11. Мазур Т. В. Значение решений Европейского Суда по правам человека для судебной системы ФРГ [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://sibac.info/index.php/2009-07-01-10-21-16/3562-2012-08-14-06-03-36>.
12. Топорнин Б.Н. Европейские сообщества: право и институты. – М., 1992.

13. Любве-Вольф Г. Европейский суд по правам человека и национальные суды: дело Гергюлю // Сравнительное конституционное обозрение. – 2006. – № 1(54). – С. 39–42.

14. Официальный сайт Федерального конституционного суда Германии [Электронный ресурс] — Режим доступа: URL: www.bundesverfassungsgericht.

Завгородний В. А. Зарубежный опыт выполнения решений Европейского Суда по правам человека (на примере некоторых стран Европейского Союза). Освещены отдельные вопросы, касающиеся особенностей реализации решений Европейского Суда по правам человека в некоторых странах Европейского Союза, а именно: Федеративной Республике Германии, Франции и Чешской Республике.

Ключевые слова: субъекты исполнения решений ЕСПЧ, реализация мероприятий общего и индивидуального характера, контроль за исполнением решений ЕСПЧ в зарубежных странах.

Zavgorodniy V. A. Foreign experience of implementation of decisions of the European Court of human rights (for example of some EU countries). The article is devoted to specific issues concerning judgments implementation of the European Court of Human Rights in some EU countries, namely the Federal Republic of Germany, France and the Czech Republic.

The study found that the order of judgments implementation of the European Court of Human Rights (hereinafter – the European Court) in the Czech Republic is formalized as defined by regulatory acts. Implementation of individual measures is conditioned by the specifics of construction of the judicial system of the Czech Republic, where the significant role is played by the Constitutional Court. Its decisions are final in the domestic judicial system because the Czech legislation does not provide the possibility of revision in civil and administrative cases. The legislation stipulates the procedure for review of sentence in criminal cases for which there is a decision of the European Court. Function of nullity and refer the case for a new trial is also put on the Constitutional Court , and the trial is carried lower court. The execution of general measures in the Czech Republic is implemented by different authorities. Coordinating the activities of the authorities to implement the decisions of the European Court of is carried out by the Ministry of Justice.

In France, the order of execution of judgments of the European Court is weakly formalized, with the exception of the revision procedure of sentences in connection with decisions of the Court. There aren't any specialized institutions that must deal with the enforcement of decisions , either. However, despite this, the judgments are considered as the most important source of law, as they provided an interpretation of laws. Judgments of the European Court are also considered as a source of standards of the European Convention on Human Rights. France is committed to abide by the Court , not by changing laws but by improving law enforcement in specific instances, and using the principles and standards set out in the Convention and the Court's judgment. The main role to the outcome in terms of general measures is played by judicial authorities, prosecutors and other law enforcement agents. Coordination of their activities is carried out by the Ministry of Justice.

The execution of judgments of the European Court in Germany due to the specifics of state and legal system of the country. Germany considers necessary to carry out not only the judgment of the Court made in relation to it , and the decision in relation to other countries. In Germany, the implementation procedure of the European Court are generally formalized by legal regulations, but there is no special law, which would have reduced all the rules on the enforcement. The issues that most detailed are compensation and review of sentence order and administrative decisions. Procedure for review of judgments in civil cases and other categories is not currently regulated. The implementation of individual measures that are caused by the decision of the Court, is put on that authority, whose actions led to the violation of the rights and freedoms of the applicant. The task of implementing general measures are distributed between various authorities whose activities are coordinated in the implementation of judgments of the European Court by the Commissioner of the Ministry of Justice.

As a result, the author determined peculiarities inherent to the considered countries of the European Union : a) the leading role of the Constitutional Court to control the execution of judgments of the European Court; b) the lack of viewing domestic judicial decisions by

administrative or economic affairs; c) the presence in the legislature of the state control the execution of the functions , d) participation of the Ombudsman and the Attorney General in the implementation of the European Court judgments.

Keywords: *subjects of implementation of judgements of ECHR, realization of measures of general and individual character, control after implementation of judgements of ECHR in foreign countries.*

Надійшла до редакції 21.01.2013

Ю.В. Кириченко

кандидат юридичних наук

(Запорізький національний технічний університет)

УДК 342.7

КОНСТИТУЦІЙНЕ ЗАКРІПЛЕННЯ ПРАВА НА ЗАХИСТ В УКРАЇНІ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕРЖАВАХ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Розглянуто конституційну практику нормативного регулювання права на захист в Україні та державах континентальної Європи. Проаналізовано юридичний зміст права на захист, закріпленого у ст. 55 Конституції України та в аналогічних нормах конституцій європейських країн. Обґрунтовано необхідність викладення цієї статті у новій редакції.

Ключові слова: *конституція, захист, судовий захист, право на захист, право на оскарження.*

Постановка проблеми. Світова практика конституціоналізму свідчить про те, що переважна більшість європейських країн, проголошуючи себе демократичними, соціальними, правовими державами, декларують насамперед прихильність гуманітарному виміру в забезпеченні прав і свобод людини і громадянина. Не є винятком у цьому аспекті і Україна, яка вперше на конституційному рівні визнала людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю. Враховуючи, що основним об'єктом конституційного регулювання є захист прав і свобод людини як найвищої соціальної цінності, є всі підстави стверджувати, що це право посідає значне місце у структурі конституційно-правового статусу людини і є одним із основних, невідчужуваних прав, що знайшло своє відображення у ст. 55 Конституції України [1]. Крім зазначеної статті, досліджуване право закріплено ще у ч. 3 ст. 8 та ч. 4 ст. 32.

В основі юридичного захисту прав людини і громадянина лежить принцип рівності всіх перед законом і в тому числі людини і держави як суб'єктів конституційного права. При цьому, як слушно зазначив В.М. Шаповал, “контрагенти розглядаються як сторони, що перебувають у принципово рівному становищі” [2, с. 36]. Але незважаючи на це, у правовідносинах держави і людини держава виступає як пріоритетний і вихідний суб'єкт. Тому об'єктивно виникає потреба конституційного визначення прав людини стосовно держави і заходів щодо захисту цих прав від неправомірних дій або бездіяльності державних органів влади. У зв'язку з цим законодавець і передбачив у ст. 55 Основного Закону України певні захисні права